

Πόλεις πραγματικές και αόρατες
Της Καλλιόπης Ρηγοπούλου
Εισήγηση στο συνέδριο *Οι αόρατες πόλεις* (Οκτώβριος 2015)

Πραγματικές και αόρατες: Δυο απλά υποτίθεται επίπεδα που ωστόσο μας δείχνουν πόσο δύσκολα μπορούμε να μιλήσουμε για την πόλη. *Θηρίο δυσθήρευτον* και η πόλη, ον χαμαιλεοντικό που δεν μας αφήνει να αιχμαλωτίσουμε την μορφή του, γιατί παίρνει την μια μετά την άλλη μορφή για να ξεφύγει από την κατανόησή μας. Σαν τον σοφιστή που, μας λέει ο Πλάτων, αλλάζει συνεχώς επιχείρημα για να αποφύγει την σύλληψή του στα δίχτυα της διαλεκτικής.

Πραγματικές με ποια έννοια; Με την έννοια αυτού που μας φαίνεται αυτονόητο, κοινά αποδεκτό. Με την έννοια μιας πραγματικότητας συνώνυμης με ένα κόσμο εξουσιαστών και εξουσιαζομένων, κόσμο κυβερνημένο από τον ρεαλισμό, - ποιο ρεαλισμό άραγε;- ως πολιτική. Ή μήπως, αντίθετα, η υπόγεια πόλη των απωθημένων παθών, επιθυμιών, ονείρων, φόβων που σιγοκαίνε κάτω από τα επιφανιόμενα;

Και αόρατες με ποια έννοια; Ας μην βιαστούμε να καταδικάσουμε το άμεσα ορατό ως επιφανειακό και κατώτερο. Εξαρτάται αν μιλάμε γι αυτό που κοιτάμε ή γι αυτό που βλέπουμε,

-*Βλέπεις;* ρωτούν ένα πρόσωπο/χαρακτήρα σε ένα έργο του Μπρεχτ.

-*Ναι βλέπω.*

-*Όχι δεν βλέπεις. Κοιτάς μόνο.*

Βλέπω εδώ σημαίνει μπορώ να καταλάβω, να συλ-λάβω, να αναλύσω, να κατανοήσω αυτό που κοιτώ. Αλλά υπάρχει και κάτι άλλο. Κάτι περισσότερο. Αυτού του είδους η ματιά φιλοδοξεί να κάνει με μια έννοια ορατό το αόρατο. Ωστόσο κάτι τέτοιο δεν μπορεί να είναι μια μονοδιάστατη διαδικασία του λογικού. Πρέπει να είναι έλ-λογη, ικανή να συλ- λέγει, να συνθέτει σκέψη και συναίσθημα από τον δρόμο της συναισθηματικής ευφυίας, από τον δρόμο δηλαδή του μη διαμελισμένου σώματος. Πράγμα που ήδη μας ανοίγει προς την άλλη ματιά της τέχνης, το τρίτο μάτι της ψυχανάλυσης, τα κλειστά και εννοιακά μάτια του σαμάνα, τα μάτια του τελεστή που αναζητά την διευρυμένη συνείδηση ή, πιο απλά και ταπεινά, τα, μάλλον σπάνια, μάτια του ανθρώπου που βλέπει το πλέον αόρατο: Αυτό δηλαδή που είναι μπροστά στα μάτια του.

Το μεγάλο μυθιστόρημα του 19^{ου}, το γαλλικό, το ρωσικό, είδαν, μας λένε την πόλη με τα μάτια του ρεαλισμού. Ο Μπαλζάκ μας περιγράφει το Παρίσι που γίνεται ήδη η φωτεινή, φωτισμένη από τις λάμπες φωταερίου, μεγαλούπολη του ανερχόμενου καπιταλισμού: Τις λεωφόρους και τα βουλεβάρτα, τα μνημεία, τα παλάτια των πλουσίων, τις στοές, και τις μικροαστικές ή τις φοιτητικές γειτονιές. Τους τραπεζίτες, τους δημοσιογράφους και τους, ταλαιπωρημένους από τόσες εκ των υστέρων, συχνά ανούσιες αναλύσεις, *περιπλανώμενους*, τους *flaneurs*. Το ορατό παρελαύνει σε όλη του την μεγαλοπρέπεια. Αλλά όχι μόνον και ίσως όχι κυρίως. Το Παρίσι είναι ταυτόχρονα μια άγρια *εσχατιά*, το μέρος μιας αγριότητας *μέχρις εσχάτων*, το ευρωπαϊκό Φαρ Γουέστ που εξαγγέλλει την *Ζούγκλα των πόλεων* του αμερικανικού φιλμ νουάρ. Το καταφύγιο όπου ενεδρεύει στο σκοτάδι ή στο ημίφως, στο ερεβώδες υπογάστριο της Πόλης των Φώτων, το τόσο περιφρονημένο από τον Μαρξ λούμπεν προλεταριάτο, το υποπρολεταριάτο, συνονθύλευμα μικροαπατεώνων που δεν διστάζουν να πυκνώσουν τις τάξεις κάθε δικτατορίας. Και κάθε επανάστασης, θα απαντήσει ο Μπαλζάκ, και θα επιμείνει, ένα και κάτι αιώνα αργότερα, ο αιρετικός κομμουνιστής Παζολίνι.

Το Παρίσι όμως είναι μας λέει ο Μπαλζάκ και κάτι άλλο. Ένα σαγηνευτικό και επίφοβο τέρας, ένα συλλογικό σώμα που συνθέτει περισσότερα σώματα, το σώμα των πολιτών, το δικαστικό σώμα, το σώμα της αστυνομίας το *corpus* των νόμων: σώμα που πεινά, πονά, τρέφεται με το αίμα, τις σάρκες, τις ψευδαισθήσεις, τα οράματα. Πίσω από την πραγματικότητα των τοίχων και των νόμων υπάρχει η άλλη, αόρατη αλλά πιο αληθινή, πραγματικότητα του παρισινού Λεβιάθαν. Μέσα στα σπλάχνα του Λεβιάθαν/Παρισιού, ο αόρατος άνθρωπος με τα χίλια πρόσωπα, ο Βωτρέν, επαναστάτης, και εν συνεχεία αρχηγός του υποκόσμου πριν γίνει διευθυντής της αστυνομίας, κινεί τα νήματα της αδικίας που όμως τυλίγονται στο τέλος γύρω του για να τον σύρουν μπροστά στο θρόνο μιας δικαιοσύνης πέρα από τα ορατά. Αρχίζουμε να καταλαβαίνουμε τι εννοούσε ο Προύστ γράφοντας για τον Μπαλζάκ και για τον εαυτό του πιστεύω εγώ- ότι ο ρεαλισμός του αυτός δεν ήταν παρά η άλλη όψη του οραματιστή, του *visionnaire*: Αυτού για τον οποίο η αόρατη όψη των πραγμάτων, για τον ίδιο τον Μπαλζάκ αλλά και για το λογοτεχνικό *alter ego* του, τον Λουί Λαμπέρ, δεν έχει μυστικά.

Η αόρατη ουτοπία είναι φυτεμένη μέσα στην ορατή πόλη της πλατωνικής Αθήνας, του Παρισιού, της Μόσχας ή της Πετρούπολης και η ορατή πόλη μας λένε ο Πλάτων, ο Μπαλζάκ, ο Τολστόι, ο Ντοστογιέφσκι μέσα στα σπλάχνα της ουτοπίας. Σε σκοτεινά δωμάτια με καπνούς και σε φωτισμένα καφενεία, άνθρωποι, σημαντικοί ή γελοίοι, σοβαροί ή ασήμαντοι σχεδιάζουν με αόρατες γραμμές την ιδεολογική και την αρχιτεκτονική πολεοδομία των ουτοπικών πόλεων που θα χαθούν χωρίς επαύριον ή θα υπάρξουν ίσως ως προσωρινές γιορτές ελευθερίας, στιγμές δικαιοσύνης ή ως κακοτοπίες.

Η δικαιοσύνη μας λέει ο Πλάτων επ' ευκαιρία της ουτοπικής του *Πολιτείας* η οποία έχει τον σημαδιακό υπότιτλο *Περί δικαίου πολιτικός* είτε αντιθέτως η κακοκοτοπία, η δυστοπία είναι με μια έννοια *περιπέτειες του βλέμματος*. Θα εξαρτηθούν δηλαδή από το τι μπορούμε να δούμε ή να μη δούμε. Από το πλατωνικό σπήλαιο, την αλυσοδεμένη αυτή ουτοπία, θα κρατήσω μια αόρατη λεπτομέρεια: τον σκηνοθέτη που κατευθύνει τους θαυματοποιούς/ κουκλοπαίχτες και τις κούκλες που με την βοήθεια του κατάλληλου φωτισμού δημιουργούν τις σκιές που εξαπατούν και σκλαβώνουν τους δεσμώτες. Είναι ένα τρομερό πρόσωπο αλλά όχι το χειρότερο της πλατωνικής πινακοθήκης. Κυριολεκτικά αόρατος, χάρη στο δαχτυλίδι που έκλεψε από τον νεκρό και θαμμένο γίγαντα, ο Γύγης του δευτέρου βιβλίου της *Πολιτείας* καθίσταται ικανός να διαπράξει όλα τα εγκλήματα με αποκορύφωμα την βασιλοκτονία που θα του εξασφαλίσει τον θρόνο. Έτσι καθίσταται και ο λογοτεχνικός πρόγονος του *Αόρατου ανθρώπου* του Κάρολ Ρηντ με πρωταγωνιστή τον Γουέλς, ενός αδίστακτου εγκληματία που δρα ανενόχλητος διότι αόρατος, στην Βιέννη μετά τον Β. Παγκόσμιο Πόλεμο, σε μία διαλυμένη πόλη και κοινωνία. Ο φιλόσοφος θα χρειαστεί το τρίτο μάτι που θα διαπεράσει τα σκοτάδια του Άδη/Α-ίδη, δηλαδή του αόρατου βασιλείου όπου οι άδικοι με πρώτους τους τυράννους βρίσκουν την τιμωρία που τους πρέπει για να μπορέσει να αντικρούσει την άποψη ότι η αόρατη τιμωρία είναι παντοδύναμη. Ο Σωκράτης στον *Γοργία* επαναλαμβάνει από άλλο δρόμο το επιχείρημα. Αν ο μακεδόνας βασιλιάς Αρχέλαος κατάφερε δρώντας άτιμα στο σκοτάδι να τερματίσει τον βίο του ατιμώρητος, τον περιμένουν και αυτόν, όπως και τις Δαναΐδες και τον Τάνταλο, τα μαρτύρια που ο Α-ίδης/ Άδης επιφυλάσσει στους εγκληματίες.

Ας επιστρέψουμε στην Αθήνα. Ας προσπαθήσουμε όχι μόνον να την κοιτάξουμε, αλλά να την δούμε. Πίσω από το τραυματισμένο μεγαλείο των μαρμάρων που τρώει η ρύπανση, τα κατασκαμμένα της βουνά και τον μολυσμένο Σαρωνικό, πίσω από την αθλιότητα, τα κλειστά μαγαζιά, τους αστέγους και τον λαό

αυτών που διαχωρίζουμε με ένα πολιτικώς ορθό κριτήριο σε πρόσφυγες και μετανάστες, ας προσπαθήσουμε να δούμε το πράγματι πραγματικό, το αόρατο και αληθινό πρόσωπό της. Ο αόρατος άνθρωπος είναι και πάλι εδώ. Παντοδύναμος. Κρύβεται σε κάποιο αγνώστου διευθύνσεως γραφείο. Κυκλοφορεί με ένα αγνώστου αριθμού θωρακισμένο αυτοκίνητο. Πετά, αν χρειαστεί με κάποιο αεροπλάνο που ακόμα και αν δεν είναι το αόρατο Στέλθ, που το χαρήκαμε να δρα σε μια σειρά ανθρωπιστικές εισβολές, μένει κρυφό για τα μάτια μας. Είναι συγκεκριμένος άνθρωπος. Αλλά είναι και σύνολο ανθρώπων. Το σύνολο που ο Μιχάλης Καραγάτσης αποκαλούσε καλό υπόκοσμο, δηλαδή την «καλή» κοινωνία. Βλέποντας τον κόσμο που αυτός ο παντοδύναμος κυρίαρχος υπάνθρωπος μας έχει ήδη ετοιμάσει, την άρρωστη πόλη που έχει κιόλας στήσει και επιτηρεί σαν τον μυθικό Άργο, το τέρας που είχε ένα κορμί όλο μάτια όχι ακόμα ηλεκτρονικά, αλλά πάντως φρικιαστικά, θυμόμαστε ένα όνομα που τα κόμιζ του Μπαρκς της δεκαετίας του 50 και του 60 επαναλαμβάνουν συνεχώς: *Brutopia*. Η πόλη του κτήνους, η αόρατη και πανταχού παρούσα κτηνώδης πολιτεία: Πόσο αυτή η αόρατη πολιτεία είναι και μπορεί να μείνει παντοδύναμη; Αν σκύψουμε, αν αφουγκραστούμε, κάτω από τα πόδια μας θα ακούσουμε την θυμωμένη φωνή των αόρατων διότι μπαζωμένων ποταμών της πόλης μας. Μιλούν για την μέρα που κάτι θα τα κάνει, όπως λέει ο Σοφοκλής στο τέλος της *Ηλέκτρας* του, να βγουν στο φως. Να εξέλθουν εις ελευθερίαν.